

О. І. ДУБОНОС ТЕРМІН СЕРЕД ЗВИЧАЙНИХ СЛІВ

Одним з найпомітніших явищ на сучасному етапі мовного розвитку є постійне й активне збагачення мови науки і техніки, а тим самим і загальнолітературної мови, новими словами-термінами, назвами нових понять.

Відомо, що якась частина спеціальної лексики буде завжди жити виключно у мові спеціалістів. За підрахунками лінгвіста К. Сохора, 900 нових слів, що виникли в 60-х роках у чеській мові, належать лише до наукової і технічної термінології¹. Є підстави припускати, що таке явище спостерігається і в російській, і в українській мовах. Але безсумнівно є те, що певна частина спеціальної лексики, звичайно менша в кількісному відношенні, однак не менш вагома за своїм значенням, з часом робиться здобутком всього суспільства, стає органічною частиною загальнолітературної мови. Тому таким помітним є сьогодні процес широкого входження термінів у загальне мовлення.

Нема потреби говорити про активність цього процесу. Газети, радіо, телебачення, науково-популярна література приносять велику кількість нових повідомлень з різноманітних галузей науки, а в результаті — нові слова. Одні терміни приходять разом з новими поняттями (*завод-автомат*), інші — як синоніми вже існуючих у мові слів (*трактор — тягач — автотягач, автошлях — автотраса, автовізок — автокар*). Іноді термін займає місце нового значення в слові загальної мови, оскільки утворився на його основі (*каскад, ключ*).

В одних випадках терміни активно проникають в нове середовище, в інших — повільніше, і, спостерігаючи це явище, можна простежити сам процес входження терміна в загальномовну лексику. Здебільшого це важкий процес відриву від середовища спеціальних понять. Важкий тому, що термін довгий час зберігає певну окремішність в загальнолітературній лексиці і помітну належність до спеціальної лексики. Поняттєві, спеціальні зв'язки термін змінює на місце в колі загальновідомих предметів і явищ. Знайшовши місце в новому предметному ряді, термін поступово акліматизується, розширює коло сполучуваності (наприклад, *каскад двигунів, каскад гідроелектростанцій*). На ґрунті загальної мови термін одержує всю повноту образних функцій і, нарешті, нове значення (*спайка, акліматизування*).

Таким чином, термін у загальнолітературній мові проходить свого роду шлях звільнення від функціональної, системної обмеженості, шлях набування всіх лінгвістичних характеристик слова загальної мови. В таких випадках ми говоримо про детермінологізацію терміна. Але вона відбувається лише в загальноновживаній частині лексики, тому що в системі термінології термін залишається терміном.

Багато процесів, які виникають у сучасній українській літературній мові й які ми характеризуємо як тенденції розвитку, беруть свій початок в термінології. Такі кореневі морфеми, як **авто-, радіо-, фото-, авіа-, мото-** і под., вийшли за межі спеціальної термінології і тому мають майже необмежені можливості сполучення з словами загального вжитку; йор.: *автоген, автоклав і автобаза, автоколона, автовокзал*.

В загальнолітературній мові дуже поширеними є й суфіксальні похідні, утворені від термінів. Це, зокрема, іменники: *арматурник, агрегатник, бетонник (і бетоняр), зварник, кранівник, лебідчик, друкар, слюсар, токар, каменяр, автомобіліст, машиніст* та ін.; прикметники: *автогенний, акумуляторний, бетонний, буровий, видувний, кріпильний, вальцювальний* та ін.; дієслова: *бетонувати, видувати, висвердловати, гартувати, гвинтити, Цементувати* та ін.

Проникнення термінів у загальнолітературну мову відбувається і шляхом фразотворення. За зразками загальноновживаної мови утворюються сполучення типу *транспортні засоби, відбійний молоток, гірничка справа, доменна піч, добувна промисловість* та ін., які набувають

¹ Див.: Бархударов С. Г. О значении и задачах научных исследований в области терминологии. — В кн.: Лингв. пробл. научно-технической терминологии. М., 1970, с. 8.

загального поширення.

Для спеціалістів терміни — звичні слова, за допомогою яких вони спілкуються між собою в різних ситуаціях, говорячи не тільки на спеціальні теми. Але всі «вільності» у використанні термінів допускаються тільки між представниками тієї ж спеціальності, інакше вони будуть незрозумілими. На цьому ґрунті виникають просторічні синоніми (*звукоуловлювач — слухач*), а також розмовні слова (*інженерка, кранова, машинерія*).

Використання технічної термінології в загальнолітературній українській мові потребує особливої уваги, бо не всі утворення, які походять від термінів, однаково допустимі з погляду норм літературної мови, її культури. «В питаннях культури, — вказував В. І. Ленін, — поспішність і розмахистість найшкідливіші»². А науково-технічна термінологія — це широка і важлива сфера нашої мови, яка пов'язана не тільки з наукою і виробництвом, а й з загальною культурою суспільства. Тому до її використання в загальній мові треба ставитися з найвищою вимогливістю.

² Ленін В. І. Краще менше, та краще. — Повне зібр. творів, т. 45, с. 368.